

УДК 336.7

Н. В. Зачосова,

к. е. н., доцент, доцент кафедри менеджменту та економічної безпеки,

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького, м. Черкаси

А. В. Шостак,

магістрант кафедри менеджменту та економічної безпеки,

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького, м. Черкаси

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ КОМПЛЕКСНОЇ СИСТЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВ ТА ФІНАНСОВИХ УСТАНОВ УКРАЇНИ

N. Zachosova,

Ph.D., associate professor, assistant professor of management and economic security department,

Cherkasy National University named after Bohdan Khmelnytsky, Cherkasy

A. Shostak,

master of management and economic security department,

Cherkasy National University named after Bohdan Khmelnytsky, Cherkasy

CONCEPTUAL BASES OF FORMATION OF THE COMPLEX SYSTEM OF FINANCIAL AND ECONOMIC SECURITY OF ENTERPRISES AND FINANCIAL INSTITUTIONS IN UKRAINE

Зроблено припущення про те, що в основі розробки комплексної системи фінансово-економічної безпеки сучасного підприємства або фінансової установи повинна міститись конкретна концепція, яка має в собі поєднувати мету комплексної системи забезпечення фінансово-економічної безпеки, її пріоритетні завдання, принципи організації і функціонування, об'єкти і суб'єкти, стратегічні і тактичні дії. Визначено перелік функцій, які має виконувати комплексна система забезпечення фінансово-економічної безпеки. Встановлено завдання, які вирішуються комплексною системою забезпечення фінансово-економічної безпеки. Обґрунтовано, що об'єктом комплексної системи фінансово-економічної безпеки в цілому виступає стабільний господарський та фінансовий стан суб'єкта господарювання як у поточному, так і у майбутньому періоді. До зовнішніх суб'єктів комплексної системи фінансово-економічної безпеки пропонується віднести органи законодавчої, виконавчої та судової гілок влади, що покликані забезпечувати фінансово-економічну безпеку всіх без винятку законослухняних учасників господарських відносин. До внутрішніх суб'єктів належать особи, що безпосередньо реалізують функції захисту фінансово-економічної безпеки конкретного суб'єкта господарювання.

It is suggested that at the heart of development of a complex system of financial and economic security of modern enterprise or financial institution must be a specific concept that combine the goal of a complex system of financial and economic security, its priorities, principles of organization and operation, objects and subjects, strategic and tactical actions. The list of features that should perform complex system of financial and economic security to ensure financial and economic security is offered. The problems that the complex system of financial and economic security should solve to ensure financial and economic security are established. It is proved that the object of a complex system of financial and economic security in general favor is a stable economic and financial position of the entity both in the current and in future period. The external individuals of complex system of financial and economic security have to include legislative, executive and judicial branches of government that are designed to ensure the financial and economic security of any and all law-abiding participants of economic relations. The internal individuals are persons who directly implement the features of financial and economic security of a particular entity.

Ключові слова: фінансово-економічна безпека, підприємство, фінансова установа, комплексна система фінансово-економічної безпеки, загроза.

Key words: financial and economic security, enterprise, financial institution, comprehensive system of financial and economic security, threat.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

У сучасному динамічному світі особливої актуальності набуває проблема організації захисту економіч-

них та фінансових інтересів підприємств та фінансових установ. Це обумовлено тим, що світова економіка знаходиться у нестабільному стані, який є наслідком фінансово-економічної кризи. Важливим завданням економічної науки та практики господарської діяльності нині

стає підтримка належного стану фінансово-економічної безпеки в умовах переходу до реалії ринкової економіки, розвитку конкурентних механізмів, недосконалості нормативно-правової бази, якою керуються у процесі своєї роботи суб'єкти господарювання. В економічних та політичних умовах, що склалися нині в Україні, забезпечити стабільну роботу та розвиток підприємств і фінансових установ на конкурентному ринку можна лише на основі комплексного підходу до створення їх систем фінансово-економічної безпеки, в основі функціонування яких повинно бути покладено власні ресурси компаній, які наразі є обмеженими, а тому використовувати їх належить вкрай раціонально. Зважаючи на це, актуальним завданням є пошук нових підходів до побудови системи комплексного забезпечення фінансово-економічної безпеки підприємств та фінансових установ із врахуванням економічних та політичних ризиків, що чинять вплив на їх нормальну діяльність, та специфіки їх функціонування.

Таким чином, доцільно розглянути особливості забезпечення фінансово-економічної безпеки окремо підприємств та фінансових установ, аби визначити такі основні напрями у формуванні їх систем фінансово-економічної безпеки, що дозволять їм сягнути максимального рівня ефективності функціонування.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ, В ЯКИХ ЗАПОЧАТКОВАНО РОЗВ'ЯЗАННЯ ДАНОЇ ПРОБЛЕМИ І НА ЯКІ СПИРАЄТЬСЯ АВТОР, ВИДІЛЕННЯ НЕ ВИРІШЕНИХ РАНІШЕ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ, КОТРИМ ПРИСВЯЧУЄТЬСЯ ОЗНАЧЕНА СТАТТЯ

У науковій джерелах означена проблематика неодноразово піднімалась у роботах таких авторів, як Алькема В.Г. [1], Локотецька О.В. [2], Іванюта Т.Н. [3], Ляшенко О.М. [4], Васильців Т.Г. [5], Рудніченко Є.М. [6]. Таким чином, у вітчизняній науковій думці закладено ґрунтовні основи для побудови систем економічної безпеки різних суб'єктів господарської діяльності.

Незважаючи на велику кількість наукових публікацій, на разі малодослідженими залишаються засади побудови такої системи економічної безпеки, яка б могла використовуватись і для підприємницьких структур, і для фінансових установ, але при цьому враховала особливості кожного з цих видів суб'єктів господарювання.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Метою статті є окреслення концептуальних засад формування комплексної системи забезпечення фінансово-економічної безпеки підприємств та фінансових установ України. Для реалізації поставленої мети необхідно вирішити кілька важливих завдань: розглянути елементи комплексних систем економічної безпеки та встановити особливості формування систем економічної безпеки підприємств порівняно із фінансовими установами.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ З ПОВНИМ ОБґРУНТУВАННЯМ ОТРИМАНИХ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

Система фінансово-економічної безпеки будь-якого суб'єкта господарювання, не залежно від його виду та сфери функціонування, є сукупністю наукової теорії безпеки, стратегії і політики безпеки, методів і засобів забезпечення безпеки, концептуальних засад безпеки. Також систему фінансово-економічної безпеки підприємства або фінансової установи можна визначити як організовану сукупність спеціальних органів, служб, засобів, методів, і заходів, які забезпечують захист життєво важливих інтересів суб'єкта господарю-

вання від внутрішніх та зовнішніх загроз. У цих підходах до визначення поняття системи фінансово-економічної безпеки відсутні будь-які вказівки на необхідність застосування комплексного підходу до управління фінансово-економічною безпекою. Проте, використання комплексного підходу щодо побудови системи фінансово-економічної безпеки сучасних підприємств та фінансових установ є необхідним в силу того, що об'єкт захисту у такій системі є складним та багатогранним. Комплексний підхід передбачає обов'язкове врахування при управлінні об'єктом усіх його важливих характеристик, функціональних особливостей, і за такого підходу всі елементи керованої системи розглядаються лише у сукупності, єдності і цілісності. Саме у такому контексті забезпечення фінансово-економічної безпеки підприємств та фінансових установ таким підхід може бути максимально ефективним. Тому пропонується використовувати поняття "комплексна система забезпечення фінансово-економічної безпеки", яке в себе повинно включати сукупність взаємопов'язаних заходів організаційно-економічного та нормативно-правового характеру, які реалізуються з метою забезпечення захисту результатів діяльності підприємств або фінансових установ від негативних наслідків різного роду реальних або потенційних вчинків фізичних чи юридичних осіб, що можуть призвести до виникнення суттєвих економічних втрат. В основі розробки комплексної системи фінансово-економічної безпеки сучасного підприємства або фінансової установи повинна міститись конкретна концепція, яка має в собі поєднувати мету комплексної системи забезпечення фінансово-економічної безпеки, її пріоритетні завдання, принципи організації і функціонування, об'єкти і суб'єкти, стратегічні і тактичні дії.

Головна роль у комплексній системі фінансово-економічної безпеки повинна належати штатній службі безпеки підприємства або фінансової установи. На неї покладаються функції планування, організації, координації й інформаційно-аналітичного забезпечення функціонування системи фінансово-економічної безпеки.

У якості основних структурних компонентів комплексної системи фінансово-економічної безпеки ми пропонуємо розглядати: суб'єкти комплексної системи економічної безпеки; її ресурси; організаційно-правову основу побудови й діяльності; механізми управління комплексною системою фінансово-економічної безпеки; механізми взаємодії в системі фінансово-економічної безпеки; технології, методи та засоби її забезпечення.

Для досягнення поставленої мети комплексна система забезпечення фінансово-економічної безпеки має виконувати певні важливі функції такі, як:

- адміністративно-розпорядча функція — полягає у визначенні прав, обов'язків та відповідальних із питань фінансово-економічної безпеки осіб, виконання представницьких функцій підприємства чи фінансової установи у зазначеній сфері;

- господарсько-розпорядча функція — криється у наданні ресурсів, які є необхідними задля вирішення завдань щодо забезпечення фінансово-економічної безпеки суб'єкта господарювання та підготовки і реалізації заходів організаційно-технічного та нормативно-правового характеру, що спрямовані на збереження його власності;

- обліково-контрольна функція — визначає ті види діяльності, які підлягають захисту, а також можливі фактори фінансової нестабільності і нестійкості підприємства чи фінансової установи; оцінює джерела їх виникнення;

- організаційно-технічна функція — відповідає за створення організаційної структури системи фінансово-економічної безпеки та за організацію взаємодії між окремими структурними підрозділами суб'єкта господарювання;

— планово-виробнича функція — покликана сприяти розробці комплексних програм для забезпечення фінансово-економічної безпеки підприємств (для фінансових установ вона не є актуальною);

— матеріально-технічна функція — полягає у наданні системі фінансово-економічної безпеки необхідного спеціального техніко-технологічного оснащення (також не є пріоритетною для фінансових установ);

— науково-методична функція — має сприяти накопиченню та розповсюдженню досвіду в галузі забезпечення фінансово-економічної безпеки, а також щодо організації навчання співробітників підрозділів безпеки;

— інформаційно-аналітична функція — включає в себе збір, накопичення, систематизацію та обробку даних, що мають відношення до сфери забезпечення фінансово-економічної безпеки, а також процедуру створення необхідних для цього техніко-методичних засобів та їх перманентне використання [3].

Слід мати на увазі, що найбільше значення для процесу комплексного забезпечення фінансово-економічної безпеки суб'єкта господарювання належить первинним економіко-правовим та організаційно-технічним заходам, які формують основу системи економічної безпеки, на відміну від вторинних — технічних, фізичних та інших заходів. У процесі досягнення поставленої мети комплексної системи фінансово-економічної безпеки відбувається вирішення конкретних завдань, що об'єднують усі напрями її забезпечення. Завдання, які вирішуються комплексною системою забезпечення фінансово-економічної безпеки, є такими:

— прогнозування ймовірних загроз фінансово-економічній безпеці;

— організація діяльності щодо уникнення та попередження можливих загроз;

— виявлення, аналіз та оцінка реальних загроз фінансово-економічній безпеці, які було ідентифіковано;

— прийняття рішень і організація діяльності щодо реагування на загрози та небезпеки, що виникли для суб'єкта господарювання;

— постійне вдосконалення системи забезпечення фінансово-економічної безпеки підприємства чи фінансової установи.

Ефективність комплексної системи фінансово-економічної безпеки в значній мірі залежить від ресурсів, які здатні виділити підприємства або фінансові установи для забезпечення її діяльності. Найважливішим ресурсами комплексної системи фінансово-економічної безпеки є: адміністративні ресурси (дозволяють використати всі внутрішні можливості суб'єкта господарювання у системі фінансово-економічної безпеки); фінансові ресурси (дають можливість будувати комплексну систему фінансово-економічної безпеки, адекватну загрозам і можливостям підприємства або фінансової установи, причому для останніх цей вид ресурсів є основним); матеріально-технічні ресурси (забезпечують комплексну систему фінансово-економічної безпеки сучасними технологіями, технічними засобами протидії небезпекам і загрозам економічній безпеці); інтелектуальні ресурси (дозволяють використати інновації в комплексній системі фінансово-економічної безпеки); інформаційні ресурси (забезпечують комплексну систему фінансово-економічної безпеки своєчасною й достовірною інформацією про процеси, що відбуваються на підприємствах чи у фінансових установах, про організовану злочинність, конкурентів і споживачів).

Організація і функціонування комплексної системи забезпечення фінансово-економічної безпеки суб'єкта господарювання з метою досягнення максимальної ефективності його діяльності повинні ґрун-

туватися на певних важливих принципах. Зокрема діляються наступні принципи системи фінансово-економічної безпеки: принцип законності; принцип пріоритетності заходів попередження; принцип комплексного використання сил і засобів; принцип координації і взаємодії всередині і за межами суб'єкта господарювання; принцип поєднання гласності з конспірацією; принцип компетентності; принцип економічної доцільності; принцип планової основи діяльності; принцип системності. Пропонований перелік принципів може бути розширено та доповнено. По-перше, варто запропонувати принцип безперервності, який передбачає, що функціонування комплексної системи забезпечення фінансово-економічної безпеки повинно відбуватися постійно. По-друге, доцільно вважувати принцип обов'язкової диференціації заходів. Мається на увазі, що вибір заходів щодо подолання загроз, які виникли, має відбуватися залежно від характеру загрози і ступеня тяжкості наслідків її реалізації. По-третє, пропонується принцип повної підконтрольності комплексної системи забезпечення фінансово-економічної безпеки вищому керівному складу суб'єкта господарювання. Це необхідно для і того, щоб комплексна система забезпечення фінансово-економічної безпеки не перетворилася на замкнутий об'єкт, який орієнтовано на вирішення тільки вузького кола завдань без урахування інтересів суб'єктів господарювання в цілому, а також для оцінки ефективності діяльності самої системи та її можливого вдосконалення у перспективі.

Об'єкти і суб'єкти комплексної системи забезпечення фінансово-економічної безпеки, як доводить практика, тісно взаємопов'язані. Об'єктом системи в цілому виступає стабільний господарський та фінансовий стан підприємства чи фінансової установи як у поточному, так і у майбутньому періоді. Конкретними ж об'єктами захисту найчастіше виступають корпоративні ресурси: фінанси, матеріальні активи, інформація, кадри тощо. Суб'єкт комплексної системи забезпечення фінансово-економічної безпеки має більш складний характер, бо його діяльність обумовлюється не лише особливостями та характеристиками об'єкта, але і специфічними умовами зовнішнього середовища суб'єкта господарювання середовища. Зважаючи на це, можна виділити дві групи суб'єктів, які забезпечують фінансово-економічну безпеку: зовнішні суб'єкти і внутрішні суб'єкти. До зовнішніх суб'єктів належать органи законодавчої, виконавчої та судової гілок влади, що покликані забезпечувати фінансово-економічну безпеку всіх без винятку законслухняних учасників господарських відносин. Також діяльність цих органів не може контролюватися самими лише підприємствами чи фінансовими установами. Державні органи влади формують законодавчу основу захисту господарської діяльності бізнес структур у різних її аспектах і слідкують за її виконанням. До внутрішніх суб'єктів забезпечення фінансово-економічної безпеки належать особи, що безпосередньо реалізують функції захисту фінансово-економічної безпеки конкретного суб'єкта господарювання. В якості таких суб'єктів можуть виступати: працівники служби безпеки (економічної, фінансово-економічної безпеки); запрошені працівники зі спеціалізованих фірм, що надають послуги щодо захисту діяльності підприємства чи фінансової установи тощо. Однак варто звернути увагу, що деякі фірми, які пропонують послуги захисту фінансово-економічної безпеки, насправді є представниками рейдерських компаній, що становлять велику загрозу нормальній діяльності суб'єктів господарювання. Тому, перш ніж звернутися за послугами щодо забезпечення фінансово-економічної безпеки, необхідно переконатися у відсутності наміру з боку фірми, яка надає такі послуги, до вчинення спекуляцій та шахрайських дій.

ВИСНОВКИ З ДАНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Таким чином, комплексна система забезпечення фінансово-економічної безпеки підприємств та фінансових установ повинна включати в себе чітко визначену сукупність взаємопов'язаних елементів, що забезпечують фінансово-економічну безпеку суб'єкта господарювання у процесі досягнення ним основних цілей фінансово-господарської діяльності. Процес побудови систем фінансово-економічної безпеки для підприємств та фінансових установ повинен мати свої характерні особливості для того, аби врахувати специфіку їх діяльності при формуванні механізмів захисту їх корпоративних ресурсів від внутрішніх і зовнішніх небезпек та загроз, і більш детально розглянути практичні аспекти формування системи економічної безпеки вітчизняних суб'єктів господарювання планується у подальших дослідженнях.

Література:

1. Алькема В.Г. Сучасні наукові підходи в дослідженнях системи економічної безпеки суб'єктів господарювання / В.Г. Алькема // Вчені записки університету "КРОК". Серія: Економіка. — 2013. — Вип. 33. — С. 161—169.
2. Локотецька О.В. Концепція комплексної системи гарантування економічної безпеки підприємства / О.В. Локотецька // Бізнес Інформ. — 2012. — № 3. — С. 171—174.
3. Іванюта Т.Н. Основні підходи до формування системи економічної безпеки на підприємствах [Електронний ресурс] / Т.Н. Іванюта // Молодий вчений: науковий журнал. — 2013. — Режим доступу: <http://www.moluch.ru/archive/51/6347/>
4. Ляшенко О.М. Системоутворення економічної безпеки підприємства: коволюція, комплементаризм, гармонізація / О.М. Ляшенко // Економіка. Менеджмент. Підприємництво. — 2013. — № 25 (1). — С. 195—201.
5. Васильців Т.Г. Економічна безпека підприємництва України: стратегія та механізми зміцнення: монографія / Т.Г. Васильців. — Львів: Арал, 2008. — 384 с.
6. Рудніченко Є.М. Аналіз нормативного забезпечення системи економічної безпеки підприємств / Є.М. Рудніченко // Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. — 2013. — № 5, Т. 1. — С. 133—140.

References:

1. Alkema, V. H. (2013), Modern scientific approaches in the research system of economic security entities. Vcheni zapysky universytetu "KROK". Serii: Ekonomika, no. 33, pp. 161—169.
2. Lokotetska, O. V. (2012), The concept of a comprehensive system to guarantee economic security. Biznes Inform, no 3, pp. 171—174 (in ukr).
3. Ivanyuta, T. N. (2013), The main approaches to the formation of the system of economic security in enterprises. Molodyi vchenyi: naukovyi zhurnal. Retrieved from <http://www.moluch.ru/archive/51/6347/> (in ukr).
4. Lyashenko, O. M. (2013), Systemoutvorenyya economic security: coevolution, komplementaryzm, harmonization. Ekonomika. Menedzhment. Pidpryyemnytstvo, no. 25(1), pp. 195—201 (in ukr).
5. Vasylytsiv, T. H. (2008), Economic security of Ukraine business: strategy and strengthen mechanisms. Lviv: Aral (in ukr).
6. Rudnichenko, Ye. M. (2013), Analysis of the regulatory system to ensure the economic security of enterprises. Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu. Ekonomichni nauky, no. 5 (vol. 1), pp. 133—140 (in ukr).

Стаття надійшла до редакції 12.07.2016 р.

Внутрішні суб'єкти, що забезпечують фінансово-економічну безпеку, провадять свою діяльність на основі певних стратегій і тактики. Генеральна стратегія фінансово-економічної безпеки знаходить своє вираження через загальну концепцію комплексної системи забезпечення фінансово-економічної безпеки підприємства чи фінансової установи. Крім генеральної стратегії виділяються також спеціальні стратегії (наприклад, залежно від стадії господарської діяльності підприємницької структури). Додатково можуть застосовуватися функціональні стратегії фінансово-економічної безпеки. Це можуть бути стратегії, що включають у себе систему превентивних заходів, реалізовані через перманентну, безперервну роботу всіх служб і підрозділів суб'єкта господарювання, які виконують завдання перевірки контрагентів, аналізу потенційних угод, експертизи документів, виконання правил роботи з конфіденційною інформацією та інформацією із обмеженим доступом тощо. Служба фінансово-економічної безпеки в цьому випадку виконує роль контролюючого органу. Також це може бути стратегія реактивних заходів, яка застосовується у випадку виникнення чи реального здійснення будь-яких загроз фінансово-економічній безпеці. Така стратегія, заснована на застосуванні ситуаційного підходу та врахуванні всіх зовнішніх і внутрішніх факторів, реалізується службою безпеки через систему заходів, специфічних для конкретної економічної ситуації.

Відзначимо особливості концептуальних засад формування комплексної системи забезпечення фінансово-економічної безпеки фінансових установ порівняно із підприємствами. Зокрема уже зазначалось, що різняться функції систем фінансово-економічної безпеки, створених для різних суб'єктів господарювання. Крім того, діяльність фінансових установ досить жорстко контролюється державними регуляторами такими, як Національний банк України, Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг та Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку. Тому їх системи економічної безпеки повинні бути налаштовані на взаємодію з цими органами, аби забезпечити найвищий рівень захисту інтересам установ та їх клієнтам. Діяльність підприємств завжди орієнтована на отримання прибутку, у переліку ж фінансових установ є такі, що мають статус неприбуткових (наприклад, кредитні спілки). Тому їх системи економічної безпеки мають бути орієнтовані на забезпечення захисту від шахраїв та на збереження активів, залучених від учасників спілки. Страховий бізнес є високоризиковим, тому організація систем економічної безпеки цих фінансових посередників повинна відбуватися із врахуванням не лише тих ризиків, що є властивими для її поточної діяльності, але і тих, які вона переймає від клієнтів, і існування такого "подвійного" ризику повинно стимулювати страхові компанії до використання комплексних, складних за структурною будовою систем економічної безпеки. На противагу страховим компаніям, ломбарди, зазвичай, можуть собі дозволити використовувати спрощені системи економічної безпеки, що спрямовані на захист фізичної цілісності активів установи від злочинних дій власного персоналу або представників влади (маються на увазі факти незаконного вилучення майна із ломбардів правоохоронними органами, що переслідують при цьому власну вигоду).

Загалом же оскільки основою функціонування фінансових установ є фінансова діяльність, особливості побудови їх систем економічної безпеки у порівнянні із виробничими або торговельними підприємствами є орієнтація на фінансову підсистему системи економічної безпеки. Саме її рівень захисту є основним під час забезпечення економічної безпеки фінансових установ.